

Hrvatska strategija odgoja i obrazovanja o okolišu u Crkvi i školi*

Draško Šerman

Medicinski fakultet, Zagreb

Sažetak

Odgoj i obrazovanje o okolišu provodi se u Republici Hrvatskoj već mnogo godina u raznim edukacijskim ustanovama. Novi pomak na tom planu predstavljalo je uključivanje Hrvatske u međunarodnu i svjetsku manifestaciju Dana Zemlje od 1989. godine. U djelatnostima od 1990. godine do danas sudjelovale su u nas, među inima, i dvije najznačajnije edukacijske institucije: Crkva i škola. Sudioništvo Crkve i škole u Hrvatskoj u novim naporima prema suvremenom i dobrom odgoju (vrijednosti, stavovi, odgovornost, vjera i nada) i obrazovanju (znanja, sposobnost rješavanja problema) o okolišu, predstavlja novu kvalitetu na ovom aktualnom području edukacije.

Prikazana je kronologija nekih od ovih djelatnosti Crkve, škole i Sveučilišta u Hrvatskoj, kao i naše uključivanje u međunarodna nastojanja na tom planu, posebno u inicijative koje pokreću IUCN – Svjetska konzervacijska unija, njezina Komisija za edukaciju i komunikaciju (IUCN-CEC), Europska komisija za prosvjetu o okolišu (IUCN-ECEE), Radna grupa za biološku raznolikost te Program »Čovjek i biosfera« (MAB, Man and Biosphere Programme) Organizacije Ujedinjenih naroda za prosvjetu, znanost i kulturu (UNESCO).

Ključne riječi: *Dan Zemlje u Hrvatskoj, edukacija o okolišu, odgoj i obrazovanje o okolišu, sudioništvo Crkve i škole*

Razdoblje od 1989. godine do danas u Hrvatskoj svjedočilo je mnogim dinamičkim zbivanjima, društvenim pretvorbama, patnjama, ratom, žrtvama, stradanjima i uspjesima, socijalnim transformacijama i, nadamo se, povećanoj pozornosti prema ekološkim problemima i izazovima koja su pratila ratna razaranja. U tom razdoblju započeo je i razmjerno tiho razvijao se u nas, u sjeni atraktivnijih i šokantnijih zbivanja, jedan proces koji danas zaslužuje pozornost na stranicama **Socijalne ekologije**. Ovaj proces privukao je pažnju članova Europske komisije za obrazovanje o okolišu Internacionalne unije za zaštitu prirode (IUCN – International Union for Conservation of Nature ili The World Conservation Union – European Commission for Environmental Education, IUCN-ECEE) i od njenog tadašnjeg vršioca dužnosti predsjednika, gospodina Chrisa Maasa Gesteranusa ocijenjen je kao najznačajniji prodor u odgoju o okolišu na duhovnoj razini. Da bismo razumjeli razvoj ovog procesa najbolje je upoznati se s dosadašnjom kronologijom nekih od ovih zbivanja, onog malog dijela koji je poznat autoru ovog teksta, tijekom proteklih godina posljednjeg desetljeća ovog stoljeća, desetljeća okoliša.

* Rad se temelji na autorovu izlaganju na hrvatsko-njemačkom simpoziju Goethe-Instituta Zagreb i časopisa »Socijalna ekologija« *Ekološki izazovi modernom društvu*, održanom 25. i 26. travnja 1996. godine u Goethe-Institutu u Zagrebu.

DAN ZEMLJE U HRVATSKOJ – EARTH DAY 1990: U CRKVI I U ŠKOLI

U jesen 1989. godine gospodin Denis Hayes, američki odvjetnik, potaknuo je sa Sveučilišta Stanford u Kaliforniji jednu masovnu međunarodnu i globalnu manifestaciju kako bi ponovno naglasio i evocirao, nakon dvadeset godina, prvu američku manifestaciju Dana Zemlje iz 1970. godine, želeći usmjeriti pozornost svijeta prema ekološkim problemima, održivom razvitku i očuvanju ljudskog okoliša (Šerman, 1990b, 1990c).

Hrvatsko biološko društvo (HBD) nakon što je bilo pozvano od gospodina Hayesa na suradnju u toj djelatnosti i zamoljeno za obavijest o potencijalnim drugim sudionicima u Hrvatskoj, prihvatilo je poziv i u svom prvom odgovoru 1. studenoga 1989. godine odaslalo je Denisu Hayesu u Kaliforniju imena i adrese određenog broja hrvatskih intelektualaca, istaknutih po svojim naporima za dobrobit čovjeka, njegova životnog ambijenta i kvalitetu življenja.

Razlog za mobilizaciju jednog tako širokog raspona intelektualnog hrvatskog potencijala bio je da se uspostavi sudioništvo između teologa, humanista, pedagoga, prirodoslovaca, znanstvenika i liječnika u zajedničkom naporu da se desetljeće od 1990. do 2000. naznači razdobljem posvećenom povećanju javne pozornosti na štetne oblike ljudskog ponašanja i djelovanja, koji svi zajedno konačno ugrožavaju ljudsko zdravlje i život kao i »zdravlje« okoliša (Šerman, 1990a, 1991).

Od samog početka djelovanja, 1989. godine, doživjeli smo spontanu potporu sestara milosrdnica, franjevačkih svećenika i redovnica te isusovaca, među kojima su neki ovo područje proučavanja i djelovanja već i mnogo prije započeli i mnogo dublje u njega prodrli (Biškup, 1982; Baloban, 1991; Pozaić, 1991). Mi se uzdamo da će se ovo sudioništvo između Crkve i škole sve jače ostvarivati u odgoju i obrazovanju o okolišu (edukacijskom procesu) usmjerenom prema promjeni u čovjekovu ponašanju, u promjeni prema etici i moralu održivog razvitka, prema kulturi ljubavi prema prirodi i čovjeku, kulturi vjere i nade da je čovjek sposoban za takvu transformaciju, nakon svega što smo doživjeli posljednjih pet godina, prema kulturi mira, praštanja, spasenja i viziji naše zajedničke budućnosti.

Dan Zemlje 1990. predstavljao je naglašavanje razdoblja od 1990.-2000. **desetljećem okoliša** (Šerman i Šerman, 1992). Dan Zemlje 1990. naznačio je jednu golemu svjetsku demonstraciju zajedništva, koja je zatražila održivi planetarni okoliš. Događaj je projektiran tako da prodre do novih sudionika i potakne jednu novu generaciju djelatnika u ekološkoj borbi za jedan Svijet u kojem će se moći živjeti. On će izgraditi savezništva i pregaziti granice koje razdvajaju zemlje, kontinente i kulture.

GODINA 1989.

Na prvu obavijest o organiziranju Dana Zemlje 1990. kao pojačanu evokaciju i odjek prve manifestacije Dana Zemlje 1970. godine (koju je u SAD organizirao također Denis Hayes, tada kao student), Hrvatsko biološko društvo je svojim odgovorom od 1. studenoga 1989. godine organizatorima odaslalo popis sljedećih imena Hrvatskih intelektualaca iz teoloških, pedagoških i prirodoznanstvenih institucija:

– CRKVA: Uzoriti gospodin Franjo kardinal Kuharić, nadbiskup zagrebački; fra dr. Stipe Nimac, franjevački svećenik; fra Ante Grbeš, franjevački svećenik.

– ŠKOLA: dr. Milivoj Solar, prosvjeta i kultura; dr. Zdenka Lelas, prosvjetni savjetnik u Ministarstvu prosvjete; dr. Josip Hudek, prosvjetni savjetnik, Ministarstvo prosvjete.

– SVEUČILIŠTE: prof. dr. Zvonimir Šeparović, rektor Sveučilišta u Zagrebu; prof. dr. Želimir Jakšić, dekan Medicinskog fakulteta u Zagreb; prof. dr. Milan Meštrov, predstojnik Zoologijskog zavoda PMF-a.

– ŠKOLA ZDRAVLJA »ANDRIJA ŠTAMPAR«: prof. dr. Silvije Vuletić, upravitelj škole »Andrija Štampar«; prof. dr. Živko Kulčar, epidemiolog; prof. dr. Fedor Valić, toksikolog.

– MEDICINSKA ISTRAŽIVANJA I ADMINISTRACIJA: prof. dr. Marko Šarić, Institut za medicinska istraživanja; prof. dr. Mladen Radmilović, ministar zdravlja RH; prof. dr. Ljiljana Zergollern, genetika čovjeka.

– HRVATSKO EKOLOŠKO DRUŠTVO: dr. Paula Durbešić, predsjednica

– HRVATSKI PRIRODOSLOVNI MUZEJ: dr. Nikola Tvrčković, direktor; dr. Josip Balabanić.

– HRVATSKO PRIRODOSLOVNO DRUŠTVO: prof. dr. Oskar Springer, urednik *Prirode*; prof. dr. Vicko Pavičić, »Mladi čuvari prirode«.

– ZAVOD ZA ZAŠTITU PRIRODE, MINISTARSTVA GRADITELJSTVA: ing. Miho Miljanić, direktor; prof. Zvezdica Mikulić, dr. Zlatko Homen

– TURIZAM: gospođa Pave Župan-Rusković.

– POLITIČKE LIČNOSTI: prof. dr. Slobodan Lang.

Od 20. prosinca 1989. godine uključeni smo u bazu podataka srodnih organizacija Dana Zemlje 1990. u grupi za južnu Europu, zajedno s Grčkom, Italijom i Maltom (Earth Day, 1990).

Vjeru da smo sposobni za važne promjene koje su bile i koje su još uvijek pred nama pokušao sam oblikovati sljedećim vjerovanjem, koje je putem časopisa za populariziranje znanosti, *Prirode*, i njegova urednika, prof. dr. Oskara Springera, ušlo u sve škole (Dan Zemlje, 1990; Šerman, 1990b).

CREDO DANA ZEMLJE 1990.

PODSJETIMO SE:

naše zdravlje je stanje potpunog fizičkog, mentalnog i socijalnog blagostanja, a ne samo odsutnost bolesti i iznemoglosti. Socijalno blagostanje je stanje mira i sigurnosti u kojem svaki čovjek bez obzira na rasu, vjeru, političko uvjerenje, ekonomsko stanje i spol ima pravo na školovanje i rad koji mu daje mogućnost da živi harmonično u zdravom okolišu i koji mu pruža osiguranje u bolesti, iznemoglosti i starosti.¹

SHVATIMO:

nema čovjekova zdravlja bez zdravlja okoliša u kojem čovjek živi, zdravlja Zemlje: zdravlja njezinih mora i oceana, njezinog kopna i njezinih šuma, njezinog zraka. Temeljna su čovjekova prava: pravo na život i pravo na život u zdravom okolišu.

---

¹ Definicija zdravlja po dr. Andriji Štamparu, utemeljitelju Svjetske zdravstvene organizacije.

UPOZNAJMO:

biološke, genetske i ekološke procese i činjenice koje nam ukazuju da je životni i radni okoliš čovjeka ugrožen u tolikoj mjeri da sve više ugrožava zdravlje i život svakoga od nas. Svaki četvrti čovjek u Europi umire danas od raka. U srcu Zagreba 24% preminulih umrlo je zbog maligne bolesti.

PITAJMO SE:

što sam ja osobno napravio do sada za vlastito zdravlje? Što sam ja uradio za okoliš u kojem živim, da ova naša Zemlja bude manje onečišćena, da bude sigurnija i ljepša za zdraviji život, za vedriju i sretniju budućnost.

POGLEDAJMO:

ljepotu i savršenstvo prirode oko nas, uključujući i čovjeka, s njegovim fizičkim i duhovnim bogatstvom, znanjem i kulturnim dostignućima, kao sastavnog i danas vrlo utjecajnog elementa cjelokupne biosfere.

ODLUČIMO:

da svojim ponašanjem nećemo pridonijeti daljnjem onečišćavanju, trovanju i degradiranju našeg okoliša, našeg zajedničkog planeta Zemlje.

BORIMO SE:

svaki prema svojim mogućnostima, za dosljedno provođenje rezolucije o zaštiti čovjekova okoliša: građanima je ustavom zajamčeno pravo na zdrav i nedegradiran okoliš, koji mu osigurava nezagađen zrak, čistu pitku vodu, nezatrovanu hranu te odgovarajuće iskorištavanje prirodnih dobara mora, rijeka, jezera, obala, planina i drugih prostora.

DJELUJMO:

razumno, promišljeno, angažirano i odgovorno na promicanju ovih znanja i ekološke kulture, svakog dana, na svakom mjestu i u svakoj prilici.

NE DOZVOLIMO:

daljnju devalvaciju i degradaciju čovjekova okoliša nepromišljenim privrednim i društvenim pothvatima i nerealnim projektima.

NAUČIMO

živjeti u prirodi i s prirodom.

DOKAŽIMO

da se čovjek može s ponosom nazivati Homo sapiens, jer djeluje kao Homo laborans na održivom, dalekovidnom društvenom razvitku, uz brižno gospodarenje Zemljom i njezinom Prirodom, njezinom biološkom raznolikosti i njezinim bogatstvima.

POKLONIMO

našoj jedinoj i zajedničkoj Zemlji barem jedan dan, zajednički sovjetski dan pažnje:

22. travnja 1990. godine.

i neka on naznači početak desetljeća naših budućih osobnih i zajedničkih nastojanja da 2000. godinu dočekamo mirnije savjesti i svjetlijeg obraza zbog uspjeha u borbi za zdravlje Zemlje, vlastito zdravlje i zdravlje naše djece!

GODINA 1990.

Časna sestra Mirna Matić, iz reda sestara milosrdnica (Zagreb) ostvarila je prve komunikacije između službenika Crkve i škole (zdravstva) u povodu Dana Zemlje 1990. Fra Ante Grbeš, iz franjevačke crkve i samostana »Majke Božje Lurdske«, u svojoj je propovijedi na Sv. misi 22. travnja 1990. godine za djecu u 9 sati vrlo maštovito naveo izazove zagađivanja okoliša i posvetio misli Danu Zemlje. Pater dr. Stipe Nimac, franjevačka crkva »Majke Božje Lurdske«, na Sv. misi u nedjelju, 22. travnja 1990. za studente u 11.30 h na oltaru je imao globus i govorio o izazovima Dana Zemlje. Otac franjevac, dr. Zvezdan Linić, crkva Sv. Franje, Kaptol, Zagreb, u svojem razmišljanju i propovijedi, u isto vrijeme na Sv. misi u nedjelju, 22. travnja 1990., posvetio je pozornost Danu Zemlje. I pater Bonaventura Duda, franjevac iz crkve Sv. Franje na Kaptolu, Zagreb, također je održao vrlo zapaženu propovijed na Sv. misi na Ksaveru. Pater dr. Bernardin Škunca pisao je o Danu za planet Zemlju u *Živom vrelu* (Škunca, 1990). Dr. Karmela Krleža-Jerić ostvarila je ove prve komunikacije s dr. Mirnom Matić i organizirala intersektorsku konferenciju u Zajednici mirovinskog i invalidskog osiguranja u Mihanovićevoj ulici.

Prof. dr. Zvonimir Šeparović, tadašnji rektor Sveučilišta u Zagrebu organizirao je i ugostio u auli Sveučilišta Okrugli stol i raspravu o »Ulozi Sveučilišta u ekološkoj kulturi«. Prof. dr. Fedor Valić, tada prorektor Sveučilišta u Zagrebu organizirao je Okrugli stol i raspravu o »Zdravstvenim aspektima ekologije čovjeka: danas i sutra.«²

Prof. dr. Želimir Jakšić, dekan Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, organizirao je konferenciju Zavoda za zaštitu zdravlja o radu u novim uvjetima u Školi javnog zdravlja »Andrija Štampar«, 20. travnja 1994.

Akademik Zvonimir Devidé, kao predsjednik Znanstvenog savjeta za zaštitu prirode Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, održao je predavanje pod naslovom: »Biljke i atmosfera« u četvrtak, 19. travnja 1990. u palači Akademije.

Prof. Lidija Firšt, urednica Obrazovnog programa Hrvatske televizije potiče i uređuje »Edukon«, emisiju u živo o »Našem planetu Zemlji«: Dan Zemlje 1990., 20. travnja 1990.

Kao tadašnji predsjednik Hrvatskog biološkog društva (HBD), priredio sam tekstove i potaknuo sljedeće manifestacije Dana Zemlje u školi:

Tekst »Zagađivanje našeg životnog okoliša i zdravlje« pripremljen je za *Prirodu* (Šerman, 1990a), kao i tekst »Credo Dana Zemlje«: Dan za planetu Zemlju i zdravlje 1990. u *Prirodi* (Šerman, 1990b). Po pozivu patera dr. Zvezdana Linića bio sam počašćen da se mogu osvrnuti na »Dan Zemlje 1990.« predavanjem »Četiri godine od Černobilja« za vjeroučenike u vjeronaučnoj dvorani crkve Sv. Franje, Kaptol, 24. travnja 1990. Na poziv profesorice Ljiljane Voglein i profesora Stanislava Leničeka održao sam predavanje »Ljudsko zdravlje i zdravlje okoliša« učenicima MIOC-a.

Slijedi Okrugli stol o »Obiteljskom raku«, organiziran s Hrvatskom ligom za borbu protiv raka, za studente, liječnike opće prakse, javnozdravstvene djelatnike i članove Hrvatskog biološkog društva.³

² Uz sudjelovanje Alice Bauman, Marka Šarića, Draška Šermana, Dunje Beritić-Stahuljak, Tihomila Beritića, Ratka Buzine i Branka Kurelca, 27. veljače, 1990.

³ Sudionici su bili prof. A. Budak, prof. R. Klepac, prof. M. Koršić, dr. J. Krušić, prof. B. Nagy, prof. P. Nola, dr. I. Petković, dr. M. Strnad, prof. D. Šerman, prof. M. Štulhofer, prof. B. Vitale, prof. I. Voskresensky, prof. S. Vuletić i prof. Lj. Zergollern na Medicinskom fakultetu, 1. ožujka 1990. godine.

Ostvarena je komunikacija s Internacionalnom unijom za zaštitu prirode u Glandu, Švicarska (IUCN – World Conservation Union, 1991.).

Dr. Paula Durbešić, predsjednica Hrvatskog ekološkog društva, organizirala je cijelu seriju predavanja u Zavodu za zoologiju Prirodoslovno–matematičkog fakulteta, s nizom istaknutih predavača.⁴

Profesor dr. Oskar Springer, urednik časopisa za populariziranje znanosti *Priroda*, priprema tematski broj posvećen ekološkim problemima i očuvanju prirode kao materijal za obilježavanje Dana Zemlje u školama (Springer, 1994; 1995); jedan sat posvećen je *EKOLOGIJI* u svim školama na dan 23. travnja 1990. Časopis *Priroda* tiska se od 1911. godine i sada, u nakladi od 15.000 primjeraka, doseže svojim porukama svaku školu i svaki razred (Springer, 1990). Prof. Vlasta Seljanac i prof. Vicko Pavičić organiziraju javnu manifestaciju povodom Dana Zemlje s Mladim čuvarima prirode Hrvatskoga prirodoslovnog društva, oko Hrvatskog narodnog kazališta u Zagrebu. Dr. Nikola Tvrtković, direktor Hrvatskog prirodoslovnog muzeja organizirao je prvi dogovor niza prirodoslovnih društava o poticanju manifestacija Dana Zemlje 1990. i priređuje izložbu za djecu: »Zašto roda ima duge noge?«. Zajedno s izdavačkom kućom »Mladost« izdaju knjigu 19. travnja 1994. Gospođa Jasna Pavelić–Jureško utemeljuje, kao prva predsjednica, Pokret prijatelja prirode »Lijepa naša«. Gospođa Milena Jukić–Ugrin s Radio Zagreba posvećuje emisiju uživo o Danu Zemlje 1990. Gospođa Tanja Devčić, također s Radio Zagreba, organizira razgovor o Danu Zemlje. Poduzeće »Zagrebačke ljekarne« stavile su izloge svojih ljekarni na raspolaganje za poruke »Dana Zemlje«. Savez izviđača Hrvatske organizira natjecanja na Dan Zemlje u Tuškancu i nakon toga posjećuju novopostavljenu izložbu: »Zašto roda ima duge noge?« u Hrvatskom prirodoslovnom muzeju. 22. travnja 1990. Profesor Aleksandar Kolka, zamjenik ministra prosvjete, promiče ekološko informiranje u školskim programima. Frane Valentić, Savjet za zaštitu i poboljšanje ljudskog okoliša Skupštine Rijeka, uključuje se u manifestacije Dana Zemlje. Profesor Marjan Prodan iz Univerzitetskog kliničkog centra Pedijatrijske klinike Univerziteta u Ljubljani, Slovenija, organizira sekciju Pedijatrija i ekologija, za pedijatrijski sastanak područja Alpe–Jadran u Mariboru. Četvrti kongres Hrvatskog biološkog društva koji se trebao održati u Dubrovniku 1990., morao se odgoditi na 1991. godinu i konačno posve otkazati zbog vojnog napada na Dubrovnik i spaljivanja Interuniverzitetskog centra, našeg domaćina u Dubrovniku (Šerman, 1991b, 1993b, 1993c).

Nakon poziva dr. Paula Clarka iz Londona i utemeljenja »Mandata za život na Zemlji« (The Mandate for Life on Earth) Hrvatsko biološko društvo uključilo se u sustav i počelo prikupljati potpise. »Sačuvajmo šume – sačuvajmo planet« (Save the Forests – Save the Planet), prikupljanje potpisa za potporu Svjetskog pokreta za zaštitu tropskih kišnih šuma (World Rainforest Movement). Kay Hays kao direktor fondacije Beyond the War Award (Nagrada iznad razine rata) dodjeljuje nagradu Danu Zemlje – Earth Day 1990., kao jednom od tri dobitnika. Dan Zemlje je odabran radi »upozoravanja ljudi na potrebe ugroženog planeta i pružanja mogućnosti za globalnu suradnju bez presedana do sada«.

4 Akademik Milan Meštrov: »Ekologija, istraživanja i dostignuća« 15. ožujka 1990; dr. Dubravko Justić: »Eutrofikacija u sjevernom Jadranu«, 22. ožujka; dr. Tarzan Legović: »Modeliranje i nadziranje«, 29. ožujka; dr. Sanja Drča: »Adukti DNA kao biomarkeri genotoksičnog učinka«, 19. travnja, 1990.

GODINA 1991.

Pater dr. Zvezdan Linić u svojoj nedjeljnoj propovijedi 21. travnja 1991. posvećuje misli Danu Zemlje u crkvi Sv. Franje na Kaptolu. Ponovno me poziva na sudjelovanje i predvodi vjeronaučnu skupinu na temu »Dan Zemlje posvetimo djeci«. Serija dijapozitiva posvećena ekologiji i problemima okoliša projicirana je u crkvi Sv. Franje, uz sudjelovanje fra Ante Grbeša kao duhovnog vođe vokalne grupe »fra Ante Antić« te sa solistima Tinom Gojčetom i Čedom Antolićem, koji je ujedno i kompozitor i pisac tekstova pjesama koje su bile izvedene.

Pater Bernardin Dukić u Frankfurtu organizira i ugošćuje natjecanje u Ekološkoj olimpijadi znanja u Frankfurtu na Maini, s time da su mnoge škole i učenici aktivno u njoj sudjelovali. Pater Bože Vuleta objavljuje knjigu *Taj divni Božji svijet. Vjernik i ekologija* uz sudjelovanje Pokreta prijatelja prirode »Lijepa naša« i Hrvatskog naddušobrižničkog ureda u Njemačkoj (Vuleta, 1991). Pripremljeni su tekstovi: »Apel za okoliš Perzijskog zaljeva« (Šerman, 1991) i prijedlog znanstveno-istraživačkog projekta s dr. Giuseppom Notarbartolom di Sciarom, direktorom Tethys instituta iz Milana, u pokušaju da se započne međunarodna istraživačka suradnja na projektu »Populacijska ekologija jednog predatora s vrha ljestvice u degradiranom pomorskom okolišu: pliskavica dobra (*Tursiops truncatus*) u sjevernom Jadranskom moru«; projekt je predložen Komisiji Europske zajednice, generalnom direktoratu za znanost, istraživanje i razvitak, Bruxelles.

Prof. dr. Zvonimir Šeparović, kao rektor Sveučilišta u Zagrebu potaknuo je organizaciju Okruglog stola: Dan Zemlje 1991 – posvećen djeci (Muzej Mimara, travanj 1991.). Prof. dr. Oskar Springer kao urednik *Prirode* uređuje posebni broj posvećen ekologiji, ekotoksikologiji i očuvanju prirode povodom Dana za planet Zemlju 22. 04. 1991. (Springer, 1991, 1994, 1955).

GODINA 1992.

Fra Bože Vuleta, profesor engleskog jezika na Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji u Sinju, organizira manifestacije Dana Zemlje u Sinju, Živogošću i Tučepima pod gotovo nemogućim i nevjerojatnim okolnostima pune ratne agresije na ovo mučeničko područje Hrvatske (Vuleta, 1994). Još uvijek kao predsjednik HBD-a, organizirao sam seriju predavanja uz prikazivanje dijapozitiva u Hrvatskom biološkom društvu dr. Srećka Božičevića (Institut za geološka istraživanja, Zagreb).⁵

Motiviranje članova Hrvatskog biološkog društva na sudjelovanju u CEDAR-u, srednjo- i istočnoeuropskoj bazi podataka o stručnjacima o okolišu (Central and Eastern European Environmental Expert Data Base, Central European Environmental Data Request Facility), kao i Internacionalnog društva za zaštitu okoliša u Beču, Austrija.

Daljnja komunikacija s dr. Giuseppom Notarbartolom di Sciarom, direktorom Tethys Instituta, Milano, u pokušaju da započnemo međunarodnu znanstvenu suradnju na istraživačkom projektu: »Dobri dupin (*Tursiops truncatus*) u Sjevernom Jadr-

⁵ »Spilje kao grobnice« (srijeda 29. travnja 1992.) u Zavodu za molekularnu biologiju PMF-a Sveučilišta u Zagrebu; »Fenomen krš« srijeda, 6. svibnja 1992.); »S.O.S. DUBROVNIK« (srijeda, 13. svibnja, 1992.); »S.O.S. Nacionalni Park PLITVIČKA JEZERA« (srijeda, 20. svibnja 1992.).

nu« koji je predložen Komisiji Europske zajednice, s predviđenim početkom u 1992. godini, ali koji nije nakon pozitivne ocjene financiran zbog ratnih aktivnosti.

Uspostavili smo komunikaciju s Europskim uredom za okoliš (European Environmental Bureau, EEB, Bruxelles) i dostavili podatke zatražene prema područjima Konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvitku (UNCED) gospođi Palomi Agrasot, koja je pripremala dokument o nevladinim organizacijama u Mediteranu (Agrasot, 1992).

Komunikacija s uredom Konferencije Ujedinjenih naroda o okolišu i razvitku (United Nations Conference on Environment and Development, Conches, Switzerland) o programu Dana Zemlje 1992: Dan Sunca. Akademik Zvonimir Devide, predsjednik Znanstvenog savjeta za zaštitu prirode Hrvatske akademije znanosti drži predavanje: »Solarna energija kao jedina prihvatljiva opcija« (srijeda, 22. travnja 1992.).

Dr. Ante Kutle, predsjednik Saborskog odbora za zaštitu prirode organizira posebni sastanak u Saboru Republike Hrvatske povodom Dana Zemlje (22. travnja 1992.), kada je prikazana Strategija zaštite prirode Republike Hrvatske.

Profesorica Ivna Bučan sakuplja u Splitu i Kaštelanskom zaljevu preko 37.000 potpisa za »Mandat za život na Zemlji« i svi potpisi sakupljeni do tada u Hrvatskoj bili su odaslani u Rio de Janeiro, i dr. Paul Clark prikazao ih je na Globalnom Forumu.

Sudjelovanje na međunarodnoj konferenciji o ekološkim posljedicama rata na okoliš (Environmental Consequences of War on the Environment) organiziranoj od Vlade Republike Hrvatske, Sveučilišta u Zagrebu, UNIDO-a (United Nations Industrial Development Organisation) i uspostavljen kontakt s gospodinom Mervynom Richardsonom iz Royal Society of Chemistry, Toxicology Group (Richardson, 1993a, 1993b).

GODINA 1993.

Sudjelovanje u radionici o ekološkim problemima Mediterana u Ateni (Residential Workshop on the Environmental Issues in the Mediterranean) organiziranoj od Europskog ureda za okoliš i Mediteranskog informacijskog ureda (European Environmental Bureau, EEB, Brussels; Mediterranean Information Office, MIO, Athens) i financiranoj od Komisije Europske zajednice (Commission of the European Communities, Directorate General XI Environment, Nuclear Safety and Civil Protection – 22. travnja do 25. svibnja 1993.). Posjet, boravak i rad u Europskom uredu za okoliš (European Environmental Bureau, Brussels). Naša radna grupa uključivala je četiri sudionika iz sljedećih zemalja Sredozemlja: Moshe Friedman (Izrael), E. D. Michaelides (Cipar), Lisa Steward (Španjolska) i D. Šerman (Hrvatska) i završila rad izvještajem (Friedman i sur., 1993).

Sudjelovanje na sastanku Grupe iz Vezelaya o »Problemima okoliša u Europi« (Environmental Issues in Eastern and Western Europe, Atena, 1993.) i uključivanje u rad na Platformi za odgovoran i ujedinjeni svijet, koju predvodi Fondacija za napredak čovječanstva (Šerman, 1995a,b,c).

Sudjelovanje na međunarodnom Kongresu Europske unije za zaštitu obala (European Union for Coastal Conservation, Marathon).

Uspostavljena je komunikacija s gospodinom Hughom Syngeom, koordinаторom Plana djelovanja za zaštićena područja Europe (Action Plan for Protected Areas in Europe) i gospodinom Adrianom Phillipsom, predsjednikom Komisije za nacionalne parkove i zaštićena područja IUCNa – Svjetske konzervacijske unije (IUCN – World Conservation Union: Commission on National Parks and Protected Areas – CNPPA), u pripremi dokumenta o Akcijskom planu za zaštićena područja u Europi (Synge, 1993).

Komunikacija s Davidom Atkinsonom i Duncanom Fisherom i put u London na sastanak nevladinih članica IUCN-a u East-West Environment, London, u projektu Komentara nevladinih organizacija na Izvještaj o okolišu Europe (Europe's Environment 1993) s tekstem Comments and NGO-input to the Report on "Europe's Environment '93" (Šerman, 1993c). Komunikacija s gospodinom Phillipeom Bourdeauom, direktorom Radne grupe Europske agencije za okoliš (EEA-TF, European Environmental Agency-Task Force) o knjizi: Europe's Environment: The Dobriš Assessment (European Commission, Directorate General Environment, Nuclear Safety and Civil Protection, DGXI – Task Force, European Environmental Agency, Brussels) (Stanners i Bourdeax, 1995).

GODINA 1994.

Fra Bože Vuleta, predsjednik franjevačkog Vijeća za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno, Konferencije franjevačkih provincijala, organizira pod pokroviteljstvom Županije splitsko-dalmatinske i pred visokim sponzorstvom Franjevačke visoke bogoslovijske povodom Dana Zemlje 1994. godine znanstveno savjetovanje: »Mir svim stvorenjima na Zemlji« u samostanu Gospe od zdravlja u Splitu, 21. travnja 1994. godine (Vuleta, 1995a). To je vjerojatno jedan od pojmovno najznačajnijih dosegâ dosadašnjih manifestacija Dana Zemlje u Hrvatskoj, barem po svojem duhovno-ekološkom i humanističkom sudioništvu. Dr. fra Špiro Marasović (1995) naslovio je temu »Život s prirodom i ljudski suživot«, mr. fra Zlatko Špehar (1995): »Skrb za stvorenja kao osnovica međureligijskog dijaloga«; dr. fra Luka Tomašević (1995): »Kršćanska i franjevačka ideja mira«; dr. fra Mile Babić (1995): »Očuvanje prirode po Hansu Jonasi«, sestra Judita Čovo (1995): »Klara Asiška – tvoriteljica sklada i mira«; dr. fra Mario Crvenka (1995): »Ekologija i mir«. Od predstavnika prirodoznanstvene struke doc. dr. Paula Durbešić (1995) govorila je o »Ratnom stradanju prirodnog blaga Hrvatske«; dr. Stjepan Mišetić (1995): »Stanje, korištenje i zaštita voda u Hrvatskoj«, a ja sam pokušao nasloviti problem: »Mir i rat: sudbina svjetske kulturne i prirodne baštine u Hrvatskoj« (Šerman, 1995d). Zbornik radova ovog skupa tiskan je pod uredništvom fra Bože Vulete kao knjiga »Mir svim stvorenjima na Zemlji«, Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincijala OFM, Sinj (Vuleta, 1995a).

Posebno mi je drago bilo u ovoj knjizi predstaviti prvi puta u Hrvatskoj i hrvatski prijevod »Polazišta za jedan odgovoran i ujedinjeni svijet«, dokument koji su bi potaknuli frankofonski intelektualci predvođeni Zakladom za napredak čovjeka (Pierre Calame, Paris). Komunikacija je ostvarena s gospodinom Pierreom Calameom, predsjednikom Zaklade za napredak čovjeka oko prijevoda na hrvatski jezik »Polazišta za odgovoran i ujedinjeni svijet« (Platform for a Responsible and United World, Foundation for the Progress of Humankind, Paris) (Šerman, 1995a, 1995b, 1995c,

1995d). Slijedi komunikacija s gospodinom Gustavom Marinom, predsjednikom Programa za budućnost planeta (Future of the Planet Program), Alijanse za odgovoran i ujedinjeni svijet (Alliance for a Responsible and United World, Paris).

Oblikovan je Hrvatski MAB odbor kao nacionalni odbor za UNESCO–ov program »Čovjek i Biosfera« (UNESCO - »Man And Biosphere« – MAB - Programme) i UNESCO-u predložen projekt unutar Participacijskog programa UNESCO–a, koji je odobren i financiran iz Pariza, za naše početne djelatnosti na nacionalnom i međunarodnom planu (Šerman, 1995g).

Ostvarena je i vrlo uspješna komunikacija s profesorom Declanom Kennedyem (Permakultur Institut, Steyerberg, Njemačka) o mogućnosti uvođenja permakulture (PERMANentne agriKULTURE) u Republiku Hrvatsku. Dr. Marija Heffer-Lauc i ja predstavili smo permakulturu na predavanju u Ministarstvu gospodarstva Republike Hrvatske.

Komunikacija s Kraljevskim institutom za prirodne znanosti Belgije (Institute Royal des Sciences Naturelles de Belgique) i bazom podataka za Sredozemnu medvedicu (Reseau Phoce Moine) koji predvode dr. Roseline Beudels i Marie Odile Budels (Šerman, 1993a, 1993b).

Tekst posvećen ratu i oštećenju okoliša ponuđen je Europskom uredu za okoliš i on ga je prihvatio (European Environmental Bureau, Brussels) za njihov bilten posvećen mediteranskom području *InBrief Mediterranean* (Šerman, 1994a). Tekst posvećen ugroženoj svjetskoj kulturnoj baštini u Dubrovniku pripremljen je za Hrvatski medicinski časopis (Šerman, 1994b).

Po pozivu gospodina Chrisa Maasa Geesteranusa, predsjednika Europske komisije za odgoj o okolišu IUCN–a (European Commission of Environmental Education /ECEE, IUCN – World Conservation Union, Commission on Education and Communication), sudjelujem u poslovnom sastanku IUCN-ECEE i uključujem se u članstvo te europske komisije, kao i njene Radne grupe za biodiverzitet. Od niza naslova ponuđenih za prikazivanje u okviru rada IUCN-ECEE Konferencije o strateškom planiranju obrazovanja o okolišu u školskom sustavu zamoljen sam da podnesem referat pod naslovom: »Dan Zemlje u Hrvatskoj: u školi i Crkvi«, koji je bio vrlo dobro prihvaćen. Bio sam počašćen pozivom da predsjedam radu zadnjeg dana rada ove konferencije (Conference on Strategic Planning of Environmental Education in the School System, Jurmala, Latvia, 1994) (Geesteranus, 1996). Tog dana provedena je zaključna rasprava o prijedlogu Dobrog suvremenog obrazovanja o okolišu dr. Liise Jaaskelainen, koji prikazujem u daljnjem tekstu zbog njegove važnosti za školu (Jaaskelainen, 1996).

DOBAR ODGOJ O OKOLIŠU U ŠKOLSKOM SUSTAVU

1. Stvaranje preduvjeta za dobar odgoj o okolišu u školi predstavlja prvi zadatak za školski sustav i on mora imati uvid u vremenske obzore, granice rasta, opasnosti i vizije za budućnost.

2. Karakteristike modernog odgoja o okolišu. On mora biti: vizionarski, sudionički, praktičan, mora biti okrenut rješavanju problema i pozitivnom djelovanju, tj. premošćivanju, povezivanju i suočavanju s konfliktima te povezivanju lokalnih problema i izazova s globalnim stajalištima i djelovanjem.

RAZVOJNE ETAPE ODGOJA O OKOLIŠU

Vrijeme	Etape	Naziv	Područje naročitog naglaska	Središnji predmeti
	1.	Zaštita prirode	Biologija Priroda	Biologija
	2.	Zaštita okoliša	Biofizika Priroda	Prirodne znanosti
Sada	3.	Odgoj o okolišu	Prirodni okoliš Kulturni okoliš	Prirodne znanosti Socijalne znanosti
Sutra	4.	Odgoj o okolišu	Kulturni okoliš Ideološki okoliš	Socijalne znanosti Humanistika Umjetnosti

3. Kvalitativni potencijali bolje edukacije traže da se naglasak prebaci od podučavanja (*teaching*) na učenje (*learning*). Pojmove poput: racionalizam, znanje, učenje treba mijenjati. Treba mijenjati uloge:

- učenik od pasivnog primaoca znanja treba postati aktivni proizvođač znanja,
- učitelj od hranitelja znanjem treba postati vodič u procesu usvajanja znanja,
- lokalne školske vlasti treba mijenjati od kontrolorâ u podupiratelje u procesu usvajanja znanja,
- treba mijenjati ulogu roditelja, nevladinih organizacija, administratora u školstvu, mijenjati zadaću škola.

4. Koji aspekti odgoja o okolišu trebaju biti zastupljeni u formalnoj edukaciji?

Na razini vrijednosti od antropocentričnog razmišljanja težište treba prebaciti prema razmišljanju orijentiranom prema biosferi, kao i umijeću razrješavanja konflikata.

Na razini znanja od uskog »fah-idiotskog« znanja trebaju biti zastupljena široka multidisciplinarna znanja i razumijevanje.

Na razini metodologije u odgoju o okolišu treba izići izvan škole, na teren.

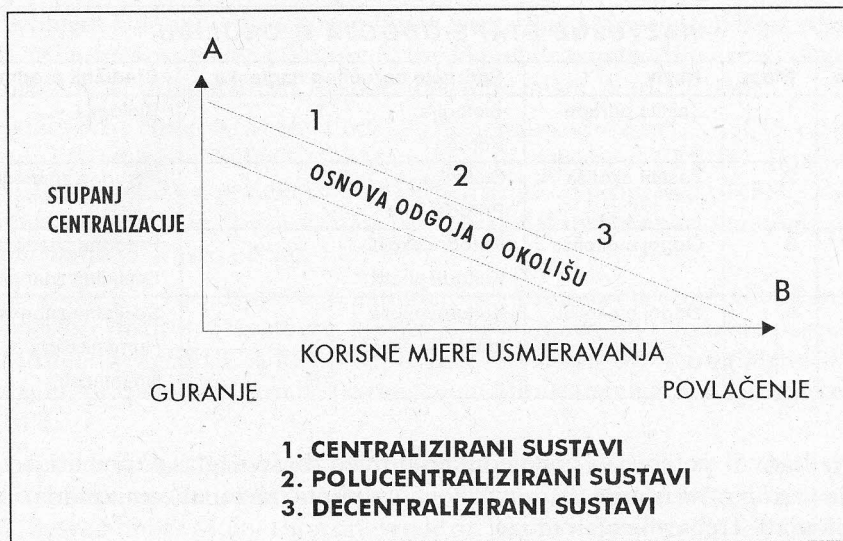
5. Sredstva i mjere za usmjeravanje strateškog planiranja školskog sustava:

- nalaze se u području zakonodavstva i pravila, oblikovanju školske politike, izradi novih i ažuriranju starih nastavnih planova.
- treba osigurati sredstva i financije, evaluaciju, ispite, savjetovanja, nadzor, izobrazbu kadrova: kako prije tako i tijekom nastavničkog djelovanja.

6. Strukturni preduvjeti (promjene) koji su potrebni za dobar odgoj o okolišu uključuju:

- donošenje odluka treba prepustiti učiteljima,
- u nastavnom programu treba osloboditi vrijeme za odgoj o okolišu,
- treba ostvariti dinamično povezivanje sa stručnjacima za okoliš,
- treba pružiti nastavne mogućnosti poput škola o prirodi.

7. Međuovisnost između stupnja centralizacije (A) školskog sustava i korisnih mjera usmjeravanja (B) kao osnova za odgoj o okolišu može se izraziti sljedećom ovisnosti:

8. Rizici koje treba izbjegavati u kreaciji preduvjeta za dobar odgoj o okolišu unutar formalnog školskog sustava:

– ne smije se optuživati učitelja za neuspjeh ili teškoće u ostvarivanju te nastave.

9. Obećavajući obzori koje bi trebalo istražiti za bolji odgoj:

– **teoretski:** sistemski pristup i akcijska istraživanja,

– **iskustva** iz međunarodnih razvojnih procesa, kao i onih iz vlastite zemlje,

– **psihološki:** pozitivno djelovanje,

– **istraživanja** o tome što raditi i tko to treba raditi.

10. Internacionalni programi i preporuke koje treba: upotrijebiti, proučiti, kreirati i kritizirati, kako na planu:

– **ODGOJA**, npr. UNESCO, OECD/CERI: ENSI, Savjeta Europe, Vijeća ministara Nordijskih zemalja, tako i u domeni:

– **OKOLIŠA:** Konferencija Ujedinjenih naroda o okolišu i razvitku (UNCED) i AGENDI 21 (Program djelovanja za 21. stoljeće), IUCNove strategije »Skrbi za svijet« (engl. Caring for the Earth, IUCN), koja naglašava imperativ primjene Strategije održivog razvitka i očuvanja biološke raznolikosti: tzv. biodiverziteta (Šerman i sur., 1995).

HRVATSKA STRATEGIJA ODGOJA O OKOLIŠU U CRKVI I ŠKOLI⁶

Polazeći od činjenice da uspješni odgoj čovjeka kao i najveća brzina usvajanja novog životnog iskustva tijekom cjelokupnog ljudskog života karakterizira prve godine života i rani razvitak, postaje jasno da u hrvatskom obrazovnom sustavu postoji

6 Na zahtjev gospodina Chrisa Maasa Geesteranusa (IUCN-ECEE), svaki od sudionika bio je pozvan da koncipira svoju osobnu viziju strategije obrazovanja o okolišu i ja sam, ohrabren dosadašnjim iskustvima, bio slobodan predložiti: »Hrvatsku strategiju ODGOJA O OKOLIŠU u Crkvi i školi« (engl. Croatia Strategy of Environmental Education in Church and School).

nekoliko ciljnih skupina koje nisu do sada bile potpuno motivirane i uključene na području odgoja o okolišu:

1. **žene** (majke, odgojiteljice u dječjim vrtićima, časne sestre u temeljnom vjerskom odgoju, učiteljice, profesorice),
2. **mala djeca** (u krugu obitelji, u dječjim vrtićima, osnovnoj školi, vjeronaučnoj nastavi),
3. **crkvene odgojne institucije** (od privatnih dječjih vrtića, škola, srednjih škola, bogoslovija, do crkve i nedjeljnih propovijedi).

Tri različite razine odgoja o okolišu bit će navedene u ovoj strategiji prema norveškoj strategiji »Od kolijevke do groba«:

- **djeca** u obitelji i dječjim vrtićima i učenici osnovnih škola bit će uključeni u odgoj o okolišu da bismo postigli **emocionalne, afektivne ciljeve**,
- **učenici srednjih škola i studenti** sveučilišta već su uključeni u usvajanje znanja o problemima okoliša kako bismo postigli **kognitivne ciljeve**,
- **odraslo pučanstvo** bit će uključeno u odgoj o okolišu putem crkve, štampe i medija, kako bismo postigli **promjenu ponašanja i ciljeve na planu stavova, vrijednosti, nade i vjere, odgovornosti prema sebi, prema prirodi i prema budućim generacijama**.

Sudioništvo, partnerstvo između škole i Crkve, zajednički prema jednom boljem odgoju o okolišu: na planu obrazovanja, kao i na planu odgoja, morala i etike bit će dalje razvijano kao prirodni nastavak napora postignutih na tom planu u Hrvatskoj, u okviru manifestacija Dana Zemlje i podizanja javnog mnijenja i odgovornosti prema okolišu u Crkvi i školi od 1990. godine (Papa Ivan Pavao II., 1990, 1991; Pozaić, 1991a, 1991b; Baloban, 1991, Biškup, 1982, 1991; Grbeš, 1996, Vuleta, 1991, 1995a, 1995b).

Sudioništvo će biti uspostavljeno između javnog školskog sustava, koji je u Hrvatskoj dobro razvijen, i privatnog školskog sustava, koji se istom sada počinje pojavljivati i koji treba značajnu potporu da bi usvojio suvremeni odgoj o okolišu.

Odgoj o okolišu će se ostvarivati preko cijelog *curriculum*a i značajni dio treba se odvijati na terenu: uz morsku obalu, u šumama, uz rijeke, u planinama i uz jezera. Internacionalna *Boyscout* organizacija može potaknuti i proširiti osjetljivost, svijest, odgovornost i respekt prema prirodi, prema njezinoj biološkoj raznolikosti, kao i usvojiti kulturu življenja u prirodi i s prirodom.

Hrvatska, kao pomorska zemlja, s bogatom pomorskom tradicijom, kulturom i tradicionalnom mudrošću življenja s morem, posvetit će najveću pozornost problemima Jadranskog mora, hrvatske jadranske obale, jadranskom otočkom arhipelagu i mediteranskom kulturnom prostoru.

Slijedeći prioritet bit će rijeka Dunav, naš panonski i srednjeeuropski prostor. Svi ovi edukacijski naponi bit će usmjereni prema filozofiji održivog razvitka, na temelju »Polazišta za jedan odgovorni i ujedinjeni svijet« i oslanjajući se jako na mudrost, izvore i etiku Franjevačkog vijeća za mir, pravdu i skrb za sva stvorenja.

U ovom procesu, koji je u Hrvatskoj započeo u 1990. godini i koji će istom biti u potpunosti razvijen do 2000. godine, mi računamo na vlastite snage kao i na intenzivnu međunarodnu komunikaciju, suradnju i sudioništvo, kako s našim mediteranskim susjedima, zajednicom Alpe-Jadran, i skandinavskim zemljama: Norveškom (Cradle

to Grave Strategy), Švedskom, Finskom, Nizozemskom, Škotskom, Njemačkom i Austrijom.

Sudioništvo će biti potaknuto i u UNESCO-u – Pridruženom programu škola, s Međunarodnom komisijom za edukaciju za 21. stoljeće, Programom UNESCO – MAB (Man and Biosphere, Čovjek i biosfera), IUCN – Europskom komisijom za odgoj o okolišu, IUCN –Komisijom za edukaciju i komunikaciju i njenom radnom grupom za biodiverzitet te Agendom 21 za Održivi razvitak.

Primjena Hrvatske strategije odgoja o okolišu u Crkvi i školi ima najbolje moguće preduvjete, budući da je most između odgojnog djelovanja Crkve i obrazovnog djelovanja škole i Sveučilišta već dugo i uspješno izgrađen i urodio plodom: hrvatskim tekstom fra Bože Vulete: »Taj divni Božji svijet. Vjernik i ekologija« (Vuleta, 1991). Ova knjiga predstavlja presedan, jednu novinu u hrvatskom pedagoškom izdavaštvu, jedan moderno oblikovan udžbenik, koji posebno izdvaja i naglašava vrijednosti, simboliku, motivaciju, upravo onako kako to traže zaključci sastanka u Jurmali, IUCN-ECEE, 1994. Ova knjiga najbolja je inspiracija za svakog vjeroučitelja u dječjim vrtićima i drugim razinama edukacije.

GODINA 1995.

Ova Hrvatska strategija odgoja o okolišu u Crkvi i školi nije ostala tek papirnati dokument s popisom dobrih želja, već sam odlukom Vijeća viših redovničkih poglavara i pozivom časne sestre Miroslove Crljenković imao čast i posebno zadovoljstvo javno je predstaviti Crkvi na 22. zimskoj katehetskoj školi u siječnju 1995. godine. To je bio najimpresivniji auditorij pred kojim sam se ikada našao u svojem dugogodišnjem pedagoškom djelovanju, auditorij od preko pet stotina časnih sestara, vjeroučiteljica i vjeroučitelja iz cijele Hrvatske, Bosne, Hercegovine i Slovenije. Imao sam čast i sreću da smo te večeri u Sjemeništu na Šalati prvi puta javno predstavili ovu Strategiju uz pomoć jednog velikog tima sastavljenog od službenika Crkve (fra Ante Grbeš, s. Judita Čovo, s. Željka Čeko) i škole, jednog tima sastavljenog od mladih i starih, uz pjesme Čede Antolića i vokalni sastav »fra Ante Antić« te dječji zbor župe Majke Božje Lurdske. Izvedbom nadahnutog igrokaza časne sestre Judite Čovo: »San budne noći« ovo prvo javno predstavljanje Strategije bilo je ujedno i živo predočeno odličnom demonstracijom kako se može s djecom, i to s malom djecom, pristupiti ovim odgojnim ciljevima (Čovo, 1994).

Odmah sljedećeg dana Strategija je predstavljena i školi, pozivom mr. sc. Diane Garašić, savjetnice za biologiju i prirodoslovlje, da se prikaže aktivima nastavnika biologije u njihovom redovitom zimskom radu, koji organizira Ministarstvo prosvjete i športa.

Na poziv prof. dr. Nikole Stankovića, s Filozofsko-teološkog instituta Družbe Isusove, predsjednika Organizacijskog odbora Simpozija Frane Petrića na otoku Cresu, Hrvatskoga filozofskog društva, zajednički je ostvarena organizacija i provedba Simpozija posvećenog ekologiji kao glavnoj temi, u srpnju 1995. godine, s mnogim predstavnicima Crkve i škole na otoku Cresu.

Nordijska povjerenstva UNESCO-ovog programa MAB-a organizirala su na Grenlandu (Kangerlussuaq, rujan 1995.) Konferenciju EuroMAB-V posvećenu prirodnim resursima Sjevera i djelatnostima nacionalnih MAB komiteta na nacionalnom i

međunarodnom planu. Hrvatska je podnijela izvještaj o prvim takvim djelatnostima novoformiranog hrvatskog MAB-povjerenstva te o Rezervatu biosfere, Velebitu (MAB, 1995, Šerman, 1995h, 1995i, 1995j).

Sudjelovanje na sastanku Europske komisije za obrazovanje o okolišu i njegove radne grupe za biodiverzitet u Valsainu, kraj Segovije, pod vodstvom profesora Johna Smytha.

Sudjelovanje u radu 28. generalne skupštine UNESCO-a (28th General Conference, Paris) u sklopu hrvatske delegacije u svim komisijama, a posebno u Komisiji III koja je u okviru glavnog programa, Znanosti u službi razvitka, prvi puta u povijesti združila egzaktne prirodne znanosti sa socijalnim znanostima, sa svrhom ostvarivanja preduvjeta za dijalog među ovim različitim područjima znanosti, kao jedan od preduvjeta za prijeko potreban zaokret prema održivom razvitku.

GODINA 1996.

Uspostavljen je kontakt između US MAB komiteta i Hrvatskog MAB povjerenstva i ostvaren posjet izvršnom direktoru i uredu u Washingtonu.

Posebnu pozornost već treću godinu posvećujemo Rezervatu biosfere, planinskom sustavu Velebita (UNESCO-MAB), njegovoj biološkoj raznolikosti i njegovim problemima, osobito teškoćama ljudi u preživljavanju na tim prostorima. U svjetlu sve većeg interesa svjetske ekološke znanosti i UNESCO-a za oživljavanje i djelotvornost Rezervata biosfere u svim njegovim zadacima na očuvanju prirode, unapređenju kvalitete života lokalnog stanovništva, istraživačkom i odgojno-obrazovnom radu ostvarena je komunikacija između raznih istraživača Velebita i mreže EuroMABA na pripremi dokumentacije za knjigu Access II (Dokumentacija o svim rezervatima biosfere u Europi, Kanadi i SAD).

Predložen je novi projekt UNESCO-u za participacijski program i poticanje permakulture (PERMANent agriCULTURE) u Hrvatskoj. Ovaj projekt predložen je kao regionalni projekt i dobili smo potporu Njemačke i Austrijske nacionalne komisije za suradnju s UNESCO-om. Sredstva od UNESCO-a međutim još uvijek nisu odobrena. Unatoč tome uz pomoć Ministarstva razvitka i obnove, Ministarstva prosvjete i Ministarstva kulture, na uvođenju permakulture uspjeli smo provesti niz odgojno-obrazovnih akcija i opet u suradnji Crkve i škole. Profesor Deklan Kennedy, arhitekt iz Steyerberga (Njemačka), proveo je seriju predavanja po najvećem dijelu sjeverne Hrvatske i osnovana je nevladina organizacija Hrvatska permakultura. Ona je uspjela organizirati prvi međunarodno definirani tečaj permakulturnog dizajna u franjevačkom samostanu u Odri, uz sudjelovanje britanskog agronoma inž. Patricka Whitefielda i danskog arhitekta Tonya Andersena.

UNESCO pokreće projekt Jugoistočnog Sredozemnog mora (UNESCO-SEMEMP: South Eastern Mediterranean Sea Project) i Hrvatska će se uz potporu Ministarstva prosvjete, Ministarstava kulture, znanosti, razvitka i obnove, uključiti sa svojim školama u ovaj projekt o sadašnjosti i budućnosti Mediterana.

Strategija održivog razvitka hrvatske jadranske obale i 1185 njenih otoka, otočića i hridi posljednji je meni poznati napor gdje su i Crkva i škola svojim priložima pridonijele razmišljanju o realnim društvenim problemima na našim otocima u tranziciji: o dobrom gospodarenju, o poticanju života i zaštiti prirode i okoliša na ovim

najvrjednijim hrvatskim, europskim i svjetskim prostorima i resursima (Nacionalni program za razvitak otoka, 1996; Strategija zaštite okoliša i održivog razvitka u jadranskom području republike Hrvatske, 1996; Šerman, 1995e, 1995f, 1996).

REZULTATI

Prva polovina projekta Dana Zemlje u Hrvatskoj, kao desetljeće 1990.–2000., urodila je mnogobrojnim inicijativama, od kojih su samo neke doprle do mene kao jednog od poticatelja manifestacija Dana Zemlje u Hrvatskoj i obuhvaćene su ovim izvještajem. Velik raspon aktivnosti naknadno se pridružio ovoj manifestaciji u Hrvatskoj, među kojima su svakako mnogobrojne i one koje je organiziralo Društvo za kvalitetu života. One su kao i mnoge druge dragocjene multicentrične inicijative pridonijele općoj pozornosti za probleme okoliša i kao takve opravdale strategiju »travi od korijena«. Neizbježno da je tu dolazilo i do sukobljavanja stavova i filozofija, pa postoje i različite subjektivne istine o tome kako se razvijala manifestacija Dana Zemlje u Hrvatskoj u prvoj polovici svojeg zamaha.

Od rezultata poznatih autoru ovog prikaza najznačajniji je svakako onaj koji je urodio sudioništvom Crkve i škole u manifestacijama Dana Zemlje na odgoju i na obrazovanju o okolišu. Crkva je, uz mnogobrojne prethodne djelatnosti na tom polju, uspjela potaknuti vrlo dalekosežne i sveobuhvatne djelatnosti, koje su prodirale u mnogo šire slojeve hrvatskoga društva nego što to može škola. Budući da je danas jasno da su upravo vrijednosti, moral, etika, odgovornost, kultura mira i ljubavi, kultura vjere i nade u budućnost bitne kvalitete dobrog suvremenog odgoja o okolišu, onda s optimizmom možemo gledati na procese koji će se zbivati na tom planu do 2000. godine u Hrvatskoj. Što se tiče Crkve i škole i njihovih zajedničkih napora prema ekološkoj pismenosti, moralnoj odgovornosti, vjeri u budućnost održivog življenja, uz očuvanje svekolike biološke raznolikosti, vjerujem da možemo imati nade.

LITERATURA:

- Agrasot, P. (1992). *Les ONG Mediterranee, Identite, Activites, Projets*. Brussels: European Environmental Bureau.
- Babić, M. (1995). Očuvanje prirode po Hansu Jonasu. U: *Mir svim stvorenjima* (str. 117-130). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Baloban, S. (1991). Suodgovornost za zaštitu čovjekove okoline. U: Pozaić, V. (ur.), *Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori*. Zagreb: Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Biškup, M. (1982). Spasavanje svijeta: ekološki problemi. *Bogoslovska smotra*, 52(4):583-593.
- Biškup, M. (1991). Ekološki problemi u dokumentima crkvenog učiteljstva. U: Pozaić, V. (ur.), *Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori* (str. 127-146). Zagreb: Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Crvenka, M. (1995). Ekologija i mir. U: Vuleta, B. (ur.), *Mir svim stvorenjima* (str. 143-151). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Čovo, J. (1994). *San budne noći*. Zagreb: Školske sestre franjevke, Jordanovac.

- Čovo, J. (1995). Klara Asiška –tvoriteljica sklada i mira. U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima** (str. 131-141). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Dan Zemlje, (1990). **Modra lasta**, 36(15):15.
- Durbešić, P. (1995). Ratna stradanja prirodnog blaga Hrvatske. U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima na Zemlji** (str. 51-62). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Earth Day 1990, **International Update, Earth Day and beyond. Earth Day 1990**, P.O.Box AA, Stanford, California 94309, U.S.A., Issue VI, June 1990.
- Friedman, M., Michaelides, E.D., Steward, L. Šerman, D. (1993). **Report. Second Residential Workshop on Environmental Issues in the Mediterranean**. Athens/Brussels, April 22 –May 25, 1993: Mediterranean Information Office/European Environmental Bureau.
- Geesteranus, C.M. (1996). **Planning environmental education: a step or a stride forward?** Gland, Switzerland: IUCN –The World Conservation Union, European Committee for Environmental Education.
- Grbeš, A. (1996). **Urezan u Božji dlan**. Zagreb: Teovizija, Split: Franjevačka provincija Presvetoga Otkupitelja.
- IUCN World Conservation Union (1991). **Caring for the Earth. A Strategy for Sustainable Living**. Gland, Switzerland: IUCN, UNEP, WWF.
- Ivan Pavao II (1991). Na vječni spomen! U: Pozaić, V. (ur.), **Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori** (str. 159-160). Zagreb: Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Ivan Pavao II (1990) Mir s Bogom Stvoriteljem –mir s cjelokupnim stvorenjem. Papina poruka za Svjetski dan mira 1990. U: Pozaić, V. (ur.), **Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori** (str. 149-158). Zagreb: Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Jaaskelainen, L. (1996). Creating good conditions for environmental education in the school system through strategic planning. U:
- Geesteranus, C.M. (1996). **Planning environmental education: a step or a stride forward?** (str. 175-184) Gland, Switzerland: IUCN –The World Conservation Union, European Committee for Environmental Education.
- MAB (1995). EuroMAB-V Kangerlussuaq Conference 1995, Programme. Paris: UNESCO, MAB Secretariat.
- Marasović, Š. (1995). Život s prirodom i ljudski suživot. U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima na Zemlji**. (str. 79-95). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Mišetić, S. (1995). Stanje, korištenje i zaštita voda u Hrvatskoj U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima na Zemlji**. (str. 63-78). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Nacionalni program za razvitak otoka** (1996). Zagreb: Republika Hrvatska, Ministarstvo razvitka i obnove, Uprava za nacionalne razvojne projekte.
- Pozaić, V. (1991a). Ekologija u teologiji. U: Pozaić, V. (ur.), **Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori** (str. 87-100). Zagreb: Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove.
- Pozaić, V. (1991b). **Ekologija, Znanstveno-etičko-teološki upiti i obzori**. Centar za bioetiku, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb: ŠZ Ognjen Prica.
- Richardson, M. (1993a). **Ecotoxicology Monitoring**. Weinheim: VCH.
- Richardson, M. (1993b). **Reproductive Toxicology**. Weinheim: VCH.
- Springer, O. (1990). **Priroda**, 79(9/10):1-47.
- Springer, O. (1991). **Priroda**, 80(9).

- Springer, O. (1994). Dan planeta Zemlje '94. **Priroda**, 84(801):3.
- Springer, O. (1995). Mi o »Prirodi«. Otvoreni stupac. **Priroda**, 85(810):5.
- Stanners, D., Bourdeau, Ph. (1995). **Europe's Environment: The Dobriš Assessment**. Brussels: European Commission, Directorate General Environment, Nuclear Safety and Civil Protection, DGXI –Task Force, European Environment Agency.
- Strategija Zaštite okoliša i održivog razvitka u jadranskom području Republike Hrvatske** (1996). Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Savjet za prirodnoznanstvena istraživanja Jadrana.
- Supičić, I. (1994). **The cultural dimension of scientific and technological development**. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Synge S. (1993). **Action Plan for Protected Areas in Europe**. IUCN The World Conservation Union, Second Draft, November 1993.
- Šerman, D. (1990a). Zagađivanje našeg životnog okoliša i zdravlje. **Priroda**, 79(6):6-9.
- Šerman, D. (1990b): Dan za planet zemlju i zdravlje 1990. **Priroda**, 79(9/10):48.
- Šerman, D. (1990c). Misao na budućnost. **Priroda**, 80(1):10-12.
- Šerman, D. (1991a). Apel za okoliš Perzijskog zaljeva. **Priroda** 80(9):11-13.
- Šerman, D. (1991b). A letter from Dubrovnik. **Nature** 354(6348):8.
- Šerman, D. (ur.). (1993a). Invited Lectures of the Fourth Congress of the Croatian Biological Society, Invited Lectures, Dubrovnik, Inter-University Centre, October, 1991. **Periodicum biologorum**, 95(4):437-527.
- Šerman, D. (Ed.). (1993b). Proceedings of the Fourth Congress of Croatian Biologists, Book of Abstracts, Zagreb: Croatian Biological Society.
- Šerman, D. (1993c). **Comments and NGO-input to the Report on »Europe's Environment '93174**, Zagreb, Croatian Biological Society.
- Šerman, D. (1994a). **War on the Shores of the Mediterranean Sea**. In »The European Community and the Mediterranean Basin«, NGO News Letter produced by Paloma Agrasot, No. 5, January 1994.
- Šerman, D. (1994b). Dubrovnik: Endangered World Cultural Heritage. **Croatian Medical Journal**, 35(2):124-125, 129.
- Šerman, D. (1995a). Polazište za odgovoran i ujedinjeni Svijet. **Glasnik Hrvatskog katoličkog liječničkog društva**.
- Šerman, D. (1995b). Polazište za odgovoran i ujedinjeni Svijet. I dio. **Gospodarstvo i okoliš**, 3(1):70-73.
- Šerman, D. (1995c). Polazište za odgovoran i ujedinjeni Svijet. II dio. **Gospodarstvo i okoliš**, 3(2):159-164.
- Šerman, D. (1995d). Mir i rat: sudbina svjetske kulturne i prirodne baštine u Hrvatskoj. U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima** (str. 11-50). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Šerman, D. (1995e). Biodiverzitet, zatiranje vrsta i održivi razvitak. **Filozofski glasnik**, 4(1):3-12.
- Šerman, D. (1995f). The Mediterranean: Dirty, Dangerous and Doomed. **Sustainable Mediterranean**, 1:10.
- Šerman, D. (1995g). The evaluation report. Croatian Man and Biosphere Committee. Zagreb: Hrvatska nacionalna komisija za UNESCO, Ministarstvo kulture.
- Šerman, D. (1995h). The Velebit Mountain. **EuroMAB-V Kangerlussuaq Conference 1955, Book of Abstract**, (str. 24-25), Paris: UNESCO.

- Šerman, D. (1995i). Report of the Croatian MAB National Committee on National MAB activities and regional co-operation. **EuroMAB-V Kangerlussuaq Conference 1995, Book of Abstract**, (str. 26-27), Paris: UNESCO.
- Šerman, D. (1995j). Mediterranean Ecosystems. Recommendations to the EuroMAB-V Bureau (4.1), Action Programme for regional co-operation in MAB network for Mediterranean Ecosystems (4:1b-4:1d) **EuroMAB-V Kangerlussuaq Conference 1995**, Paris: UNESCO.
- Šerman, D. (1996). UNESCO in the Mediterranean. **Sustainable Mediterranean**, in press.
- Šerman, D., Šerman, A. (1992). Desetljeće borbe za spas planeta Zemlje. Dan Zemlje 1992. (Earth Day) Srijeda 22. travnja 1992. **Priroda** 81(9/10):6-7.
- Šerman, D., Šerman, Lj., Heffer-Lauc, M., Šerman, A. (1995). Zdravko Lorković and butterfly biodiversity. **Period. biol.**, 97(4):259-272.
- Škunca, B. (1990). Dan za planetu Zemlju. Dan Zemlje, Liturgijsko-pastoralni Listić. **Živo vrelo**, 7(9):14.
- Špehar, Z. (1995). Skrb za stvorenja: osnovica međureligijskog dijaloga (97-104. U: Vuleta, B. (1995). **Mir svim stvorenjima na Zemlji**. Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Tomašević, L. (1955). Kršćanska i franjevačka ideja mira. U: Vuleta, B. (ur.), **Mir svim stvorenjima na Zemlji** (str. 105-116). Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Vuleta, B. (1994a). **Taj divni Božji svijet. Vjernik i ekologija**. Frankfurt am Main, Hrvatski naddušobrižnički ured u Njemačkoj, Zagreb: Pokret prijatelja prirode »Lijepa naša« i IP »Školska knjiga«.
- Vuleta, B. (1994). »Dan Zemlje« u Hrvatskoj, 1992. U **Da me ne zaboravite. Slike i simboli ratnih sjena** (str. 37-42). Sinj: Komisija Konferencije franjevačkih provincijala »Pravda, mir i ekologija« i Sinjski ogranak Matice Hrvatske.
- Vuleta, B. (1994b). **Da me ne zaboravite. Slike i simboli ratnih sjena**. Vijeće Konferencije franjevačkih provincijala »Pravda, mir i ekologija« i Sinjski ogranak Matice Hrvatske, Sinj, 1994.
- Vuleta, B. (1995a). **Mir svim stvorenjima na Zemlji**. Zbornik radova sa znanstvenog savjetovanja u prigodi Dana Zemlje 21. travnja. Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sva stvorenja.
- Vuleta, B. (1995b). **Praštanje**. Zbornik radova sa znanstvenog simpozija u Franjevačkom samostanu Gospe od zdravlja. Sinj: Vijeće za pravdu, mir i skrb za sve stvoreno.

CROATIAN STRATEGY OF ENVIRONMENTAL EDUCATION IN THE CHURCH AND AT SCHOOL

Draško Šerman

Faculty of Medicine, Zagreb

Summary

Environmental character development and academic education in the Republic of Croatia has been realized for many years at different educational institutions. A new shift in this field presented the joining of Croatia to the international and world manifestation of the Earth Day – 1989. In the activities from 1990 to the present day, among the others, the two most important educational institutions have taken part in: the Church and the school. The participation of the Church and the school in Croatia in the new efforts toward modern and well-conducted environmental character development (values, attitudes, responsibility, faith and hope) and academic education (knowledge, solving problems ability), represents a new quality in this topical field of education.

A chronology of some of the activities of the Church, the school and the University in Croatia is presented, as well as our joining the international efforts in this field, especially initiatives that were started by the IUCN – International Union for the Conservation of Nature, its Commission for Education and Communication (IUCN – CEC), European Commission for Environmental Education (IUCN – ECEE), the Biological Diversity Working Group and UNESCO "Man and Biosphere" Programme.

Key words: co-operation of the Church and the school, Earth Day in Croatia, environmental education

DIE KROATISCHE STRATEGIE DER UMWELTBILDUNG UND UMWELTERZIEHUNG IN KIRCHE UND SCHULE

Draško Šerman

Medizinische Hochschule, Zagreb

Zusammenfassung

Umweltbildung und Umwelterziehung wird in der Republik Kroatien bereits seit vielen Jahren in verschiedenen Bildungsanstalten durchgeführt. Der Anschluß Kroatiens an die internationale und weltweite Aktion "Tag der Erde" von 1989 stellte einen weiteren Schritt vorwärts auf diesem Gebiet dar. An den Aktivitäten von 1990 bis heute beteiligten sich in Kroatien unter anderem auch die zwei bedeutendsten Bildungsanstalten: Kirche und Schule. Die Beteiligung kroatischer Kirchen und Schulen an den neuen Bemühungen zu einer zeitgemäßen und guten Erziehung (Werte, Standpunkte, Verantwortung, Glaube und Hoffnung) und Bildung (Kenntnisse, Fähigkeit zur Problemlösung) zu Umweltfragen stellt eine neue Qualität auf diesem aktuellen Edukationsgebiet dar.

Aufgezeigt wird die Chronologie einiger Aktivitäten von Kirche, Schule und der Universität in Kroatien sowie der Anschluß Kroatiens an internationale Bemühungen in diesem Bereich, insbesondere der Beteiligung an Initiativen, angeregt von der IUCN, der Internationalen Konservierungsunion, ihrer Kommission für Edukation und Kommunikation (IUCN-CEC), der Europäischen Kommission für Umwelterziehung (IUCN-ECEE), der Arbeitsgruppe für biologische Vielfaltigkeit und das Programm "Mensch und Biosphäre" (MAB – "Man and Biosphere"), der Organisation der Vereinten Nationen für Erziehung, Wissenschaft und Kultur (UNESCO).

Grundbegriffe: Beteiligung von Kirche und Schule, "Tag der Erde" in Kroatien, Umweltdukation, Umweltbildung und Umwelterziehung